

– Р. 8-11.

16. Pivovarsky, Alexandr. How Does Privatization Work? Ownership Concentration and Enterprise Performance in Ukraine. 2001. – IMF Working Paper 01/04.

– Washington, International Monetary Fund. – 45 p.

Статья поступила в редакцию 04.01.2005

О.М. СВІНЦОВ, к.е.н., доцент,

Дрогобицький державний педагогічний університет ім. Івана Франка

ІНСТИТУТ ОСВІТИ У СТРУКТУРІ РИНКОВОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ

У сучасних умовах, коли основною споживною цінністю суспільств розвинених країн Заходу виступає інноваційно-інтелектуальний продукт, дослідження впливу освіти на економічний розвиток, особливо для країн з перехідною економікою, має життєвоважливе значення. Це тим більше важливо, бо на постсоціалістичних теренах відбувається становлення ринкових інституцій, котрі мають в своїй основі індивідуалістські цінності та приватні інтереси. Здобута в результаті навчання фаховість стає ключовим фактором адаптації людини в соціумі, допомагає не лише пристосовуватись та виживати, а й включає “зелену вулицю” для повноцінної самореалізації своїх особистісних якостей та індивідуального творчого потенціалу, тобто, тією чи іншою мірою є передумовою людського щастя.

Економічні наслідки ефекту відтворення освітніх послуг у системах праці у вітчизняній та зарубіжній науковій літературі представлені доволі широким спектром фахівців. Один із визнаних авторитетів Східної Європи – Роман Патора [3] розглядає роль і значення ринку освіти в системі кадрового забезпечення стратегічного розвитку країни. Український вчений, академік Олексій Скаленко [1] опрацював системно-інформаційну методологію побудови сучасного економічного процесу та концепцію глобальної інформаційної основи постіндустріального розвитку. Теорія інституційних змін у функціонуванні еко-

номіки Дагласа Норта [2] особливо актуальна в умовах трансформації економічної системи України. На прикладі теорії асиметричності [14,15] можна висвітлити ідею причетності та, значною мірою, пріоритетності освітніх послуг у реалізації взаємовигідних угод в ринкових умовах.

Ми ставимо перед собою мету – довести ключову роль інформаційних знань як основного рушія утвердження індивіда, його конкурентних переваг у сфері виробничих відносин в умовах функціонування ринкових економічних систем.

Прописною істиною соціально-економічних процесів виступає повна відповідність су’єктивних потреб і об’єктивних можливостей у людській діяльності. Чинником, що функціонально забезпечує вихід людини у сферу можливостей творчого вибору напрямів своєї діяльності, виступають інформаційні знання. Тобто, людство добуває інформаційні знання про закони природно-об’єктивних процесів і в межах цих законів здійснює випереджувально-творчий вибір шляхів та інтенсивності життєво-необхідних процесів за допомогою прогресивних виробничих технологій. Феномен інформації, за визначенням О.Скаленка – це фактично ідеально-абстрактний знімок тієї чи іншої об’єктивної формації в предметному світі природи [1.С.173], а інтелект функціо-

© О.М. Свінцов, 2005

нально, як рушійна сила ідеально-інформаційного мислення, забезпечує ефективність цілеспрямованої творчості [1.С.185]. Але свою соціальну функцію інформаційний ресурс виконує лише за умови переходу знань в економічний простір, де вони стають виробничою силою. Основним виробником інформаційного ресурсу виступає сфера науки, а поширювачем – сфера освіти, тобто, перераховуючи ідею відомого англіканського священника ХІХ ст., наука множить знання в арифметичній прогресії, а освіта – в геометричній. О.Скаленко виділяє два механізми виробництва та відтворення інформаційного ресурсу суспільства: вертикальний і горизонтальний [1.С.187]. Вертикальний шлях – це саморозвиток науки та зміцнення існуючої інформаційно-цільової основи, спрямованої на соціально-економічний прогрес. Горизонтальний шлях – це динамічна рециркуляція інформаційних знань або так звана феноменологія інформації в сучасних трудових системах. Саме горизонтальний шлях феноменологізації інформації забезпечується системою освіти, або освітнім комплексом суспільства. У політекономічному контексті освіти можна трактувати як сукупність соціально-економічних відносин між індивідами і установами у всіх сферах суспільного відтворення, які виникають з приводу навчання, виховання, підготовки робочої сили відповідних кваліфікаційних рівнів для різних галузей, що здійснюється спеціальними організаціями, закладами та установами державної, колективної та приватної форм власності. Освітній комплекс – це сукупність інституцій та механізмів виробництва, обміну, розподілу, привласнення та відтворення інформаційно-інтелектуального продукту – освітньої послуги. Кінцева соціальна функція освітньої послуги полягає у забезпеченні індивідуальної адаптації у суспільному середовищі через відтворення попередньо спожитих у процесі навчання інформаційних знань у системах праці з метою привласнення частки

доходу, еквівалентного трудовим зусиллям.

Інституційна структура освітнього комплексу визначається: 1) соціально-економічною основою власності на виробничу інфраструктуру закладу; 2) освітніми та освітньо-кваліфікаційними рівнями регенерації освітніх послуг. Згідно Ст. 18.2. Закону України “Про освіту”, статус державного закладу освіти мають заклади освіти, що засновані на загальнодержавній або комунальній власності. Стаття 30 цього ж Закону виділяє наступні освітні рівні: початкова загальна освіта, базова загальна середня освіта, повна загальна середня освіта, професійно-технічна освіта, базова вища освіта, повна вища освіта і, відповідно, такі ж освітньо-кваліфікаційні рівні: кваліфікований робітник, молодий спеціаліст, бакалавр, спеціаліст, магістр. Той чи інший рівень характеризується інформаційною інтенсивністю речовинно-енергетичного потоку знань у процесі виробництва-привласнення освітньої послуги у відповідному закладі освіти. Рециркуляція освітніх послуг відбувається на наступних інституційних рівнях: загальноосвітня підготовка, професійна підготовка, вузівська підготовка, перепідготовка, підвищення кваліфікації, післявузівське навчання. Загальноосвітня підготовка включає в себе: початкову загальну, базову загальну середню та повну загальну середню освіту. Професійна підготовка, в свою чергу, містить робітничу кваліфікацію. Вузівська складається із: початкової, базової та вищої вузівської підготовки. Перепідготовка класифікується на другу професію та другу спеціальність. Підвищення кваліфікації відбувається за: напрямом діяльності, суміжними напрямами діяльності та за перспективними напрямами діяльності. Вища професійна кваліфікація та наукова кваліфікація зумовлюють собою післявузівське навчання.

Інституції являють собою суть суспільної форми політекономічної інтерпретації поняття освітнього комплексу.

су. Суспільна форма освіти – це соціально-економічні відносини між людьми з приводу навчання, виховання та підготовки робочої сили відповідних кваліфікаційних рівнів для різних галузей у всіх сферах суспільного відтворення. У сфері виробництва – це тривалість учбового процесу, умови праці, тривалість робочого дня; у сфері обміну – плата за отримання освітніх послуг, заробітна плата вчителів, стипендії; у сфері розподілу – відносини власності між державою та освітніми закладами з приводу отримання бюджетних коштів, кредитів, розподілу фінансових ресурсів для забезпечення функціонування освіти; у сфері споживання – використання набутих знань у процесі виробництва. Освітній комплекс виступає структурним компонентом економічної системи суспільства, що охоплює та пронизує усі підсистеми та функціональні складові: виробничу, ринкову, цінову, грошову, фінансову, фіскальну, регулятивну, розподілу та споживання тощо. Освіта виступає як окремий фактор виробництва, що взаємодіє з іншими факторами і бере участь у збільшенні як індивідуальної, так і суспільної продуктивності праці, яка спричинена надбанням умінь та навичок, і накопичених знань. Сукупність освітніх послуг, причому в прямій залежності від освітньо-кваліфікаційного рівня, на ринку ресурсів (ринку праці) являє собою ціну пропозиції робочої сили, а в сучасних умовах, тобто, в умовах функціонування постіндустріально-ноосферних економічних систем – ціну людського (інтелектуального) капіталу, що майже ототожнюється із робочою силою загалом. Якщо сутністю техногенезу є пришвидшення фізичного формотворення споживних вартостей, то освітня послуга забезпечує відповідність людського та речового капіталу у системах праці в умовах НТП. Ця властивість освітньої послуги виступає умовою економічного зростання постіндустріальних економічних систем. Стосовно попиту на робочу силу, то

роботодавець керується принципом потенційної продуктивності антропоресурсу, тобто, звертає увагу на рівень кваліфікації, фаховості, а також особисті вольові якості (наприклад, вміння діяти в нестандартних ситуаціях, наявність професійної етики, рівень індивідуальної адаптивності в умовах інноваційних чи інституційних змін, тощо). Коли існує, загалом, повна відповідність (економічна комплементарність) між очікуваними якостями робочої сили та прогнозованими запитами роботодавця, тоді відбувається акт реалізації угоди щодо купівлі-продажу антропоресурсу, споживною вартістю (ринковою ціною) якого виступають інформаційні знання про новітні закони фізичного формотворення у сучасних системах праці. Однак, у процесі реалізації угоди обміну, залишається певна частка невизначеності, пов'язана із: по-перше, інформаційною асиметрією; по-друге, відсутністю чіткої структуризації варіантів вибору. З цією метою існують інституції, які окреслюють перелік обмежень для координації та спрямованості людської взаємодії, зокрема, у сфері обміну. Структура обміну інституціоналізована таким чином, щоб мінімізувати невизначеність. Невизначеності виникають з неповноти інформації про поведінку інших індивідів у процесі людської взаємодії. Обчислювальні можливості індивіда визначаються здатністю його розуму обробляти, організовувати і використовувати інформацію. Від цієї здатності, взятої разом із невизначеністю розширення середовища, розвиваються правила і процедури, що спрощують процес. Інституційна основа, структуризуючи людську взаємодію, обмежує варіанти вибору для учасників. Правила беруть свій початок у приватних інтересах, економічні правила визначають структуру прав власності, тобто сукупність прав на використання власності та прибуток від неї, і спроможність відчужувати активи або ресурси. Панівна структура прав визначає існуючі можливості гравців максимізувати

своє багатство. Даглас Норт [2] до моделі Вальраса, що охоплює максимізацію багатства індивідів, прибуток від спеціалізації і поділ праці як причину обміну, додає інформаційні витрати, які складаються із витрат на вимірювання цінних атрибутів товарів, послуг та мінливих показників діяльності виконавців [2.С. 44]. У процесі укладання та реалізації угод обміну одна сторона не лише знає більше про цінні атрибути об'єкта за іншу, але може шукати вигоду шляхом приховування інформації, або свідомої дезінформації протилежної сторони. Так виникає явище асиметричності у розподілі інформації, коли частина учасників ринку володіє інформацією, якою не володіють інші зацікавлені особи. Асиметричність є серйозною причиною, що породжує невизначеність ефективного використання засобів і ресурсів. Асиметричність призводить до зловживань своїм становищем, спричинює порушення трудової та підприємницької етики у процесі укладання угод, до шахрайства і злочинів, посилюючи дію механізму зворотної селекції – аж до зникнення ринку.

У 2001 році Нобелівською премією було нагороджено трьох американських економістів – Дж.Ейкерлофа, М.Спенса та Дж.Стігліца за аналіз ринків з асиметричною інформацією. Один із них, М.Спенс – автор монографії “Сигнали ринку праці”, розробляє модельну ситуацію продуктивності праці на ринку праці. До моменту укладання угоди про найм, роботодавець перебуває в ролі непоінформованої сторони про продуктивність праці запропонованої йому пропозиції робочої сили, керуючись лише суб'єктивним критерієм трудової етики робітників. Через це, роботодавець змушений виплачувати однакову заробітну плату робітникам, які створюють різну кількість граничного продукту. Зрозуміло, що такий стан справ не влаштовує висококваліфікованого робітника, який, щоб вигідно виділитися, “сигналізує” про свою потенційно високу продуктив-

ність праці. Таким “сигналом” виступає диплом, сертифікат чи свідоцтво про кваліфікацію. Даний документ, насправді, теж виступає “сигналом” про необхідну кількість фахово-інформаційних знань, придатних для відтворення і застосування у процесі праці, умовою чого, в свою чергу, є високий рівень корисності освітніх послуг, спожитих майбутнім робітником у процесі навчання в освітніх установах. Таким чином, “сигнал”-диплом нівелює асиметричність інформаційних потоків між агентами ринку праці, знижує трансакційні витрати, та, у кінцевому підсумку, зменшує дію ентропії (спадної граничної продуктивності) у виробничих економічних системах суспільства. Однак, погляди прихильників теорії асиметричної інформації були піддані критиці деяким економістами, зокрема, С.Фішером, Р.Дорнбушем, Р.Шалензі та ін. Критики заперечують ідею “сигналів” М.Спенса. Вони наголошують, що освіта, яка дає диплом-“сигнал”, може бути раціональною для окремого індивіда, а для суспільства освіта має сенс тільки тоді, коли вона дійсно підвищує продуктивність праці, адже відомо, що чимало людей можуть формально закінчити коледж, не одержавши знання, а лише дипломи. Однак, саме диплом є “сигналом” про кваліфікацію, тобто, асиметрія не зникає, а лише мінімізується. Диплом про освіту виступає символом, що сигналізує про наявність носія прав власності та його готовність на використання інформаційних знань про закони речовинно-енергетичного формотворення у тій чи іншій галузі економіки, адекватних сучасному рівню техногенезу (причому у галузях новітніх технологій), та згоду відчувувати попередньо набуті знання через виробництво додаткової вартості з метою максимізації доходу. О.Скаленко наголошує, що приватною власністю людини в абсолютному розумінні можуть бути тільки результати творчої інтелектуалізованої праці, які принципово не можуть бути відчужені від особисто-

стей авторів за своєю генетичною сутністю [1.С.169]. Феноменологія знання саме і полягає в тому, що у процесі свого відтворення та використання, і, навіть, відчуження через затрати інтелектуальних психоенергетичних зусиль у готову, речовинну форму продукту, котрий при реалізації на ринку забезпечує частку доходу усім власникам ресурсів (а загалом – не лише їм) в тому числі і тим, що не беруть безпосередню участь у створенні вартості, наприклад: акціонери, землевласники, банкіри, держава, тощо, інформація не стає жертвою ентропії, не зникає під впливом корозії чи гниття (як речовинний капітал), а тим більше – під впливом споживання, навпаки – самозростає і кристалізується через систематичну повторюваність в актах трудового цілепокладання, відшліфовуючись через фаховість та досвід.

З усього вищесказаного можна узагальнити певні резюме:

- освітній комплекс являє собою невід’ємний структурний компонент економічної системи суспільства;

- освітня послуга виступає специфічним товаром духовного виробництва, продуктивність якого прямо пропорційна рівню інформаційного насичення в момент споживання;

- саме в умовах ринкової економічної системи інформаційні знання стають товаром, виконуючи свою соціальну функцію – забезпечення економічного розвитку та економічного зростання;

- якість освітніх послуг є критерієм конкурентоздатності робочої сили, що в процесі реалізації угод обміну виражається у формі “сигналів” – документів про високу потенційну продуктивність антропоресурсу.

Щодо напрямів та перспектив подальших досліджень, то, окрім досліджуваної нами сфери обміну, доцільно також проаналізувати чинник інформаційного ресурсу у підсистемах виробництва, розподілу та привласнення, регулювання та відтворення економічних

цінностей суспільства. Це спонукає нас досліджувати вплив освітнього комплексу на функціонування виробничих економічних систем, зокрема, постіндустріальних, та, особливо – перехідних економік. Адже наділена знаннями людина – це одухотворена частка продуктивних сил та активний агент виробничих відносин, що являє собою найвищу соціальну значущість, ресурс досконалої цінності, альфу та омегу усіх економічних процесів.

Література

1. Скаленко О. Глобальні резерви поступу.- К.: Основи, 2000. – 394с.

2. Норт, Даглас. Інституції, інституційна зміна і функціонування економіки. – К.: Основи, 2000. – 198с.

3. Патора Р. Ринок освіти в системі кадрового забезпечення стратегічного розвитку країни. – Львів, Видавництво Національного університету “Львівська політехніка”, 2002. – 338с.

4. Економіка України: стратегія і політика довгострокового розвитку / За ред. акад. НАН України В.М.Гейця. – К.: Ін-т екон. прогнозів.; Фенікс, 2003. – 1008с.

5. Башнянин Г.І., Копич І.М., Шевчик Б.М. Економічні системи: проблеми структуризації і типологізації.- Львів; Коопосвіта, 1999 – 220с.

6. Кульчицький Б.В. Економічні системи суспільства: теорія, методологія, типологізація. – Львів: Видавничий центр Львівського національного університету імені Івана Франка, 2003. – 352с.

7. Лелик Л.І. Планування і регулювання освітніх послуг та їх ефективність в умовах трансформації економіки України. / Автореф. дисертації на здоб. наук. ступ. к.е.н. – Львів. 2004.

8. Каленюк І.С. Освіта в економічному вимірі: потенціал та механізм розвитку. - К.: ТОВ “Кадри”, 2001. – 326с.

9. Мортиков В.В. Окупність і дохідність інвестицій в освіту. // Фінанси

України. - 1998. - №5. - С.34-41.

10. Сидоренко О.Л. Приватна вища школа: шляхи України у світовому вимірі. – Х.: Основа, 2000.

11. Казнова М.І. Ціна на послуги в освітніх закладах. // Фінанси України. - 2001. - №3. – С. 69-73.

12. Лагутін В.Д. Фінансові проблеми платного навчання у державних вищих закладах освіти. // Фінанси України. - 1998. - №12.– С. 95-99.

13. Куденко В., Кінаш І. Освітній

потенціал сталого розвитку економіки. // Економіка України. - 2002. - №4. – С.94.

14. Довбенко М. Стігліц Джозеф Юджин (США). // Економіка України. - 2003. - №5. – 82-85.

15. Довбенко М. Нобелівська нагорода за розробку теорії асиметричної інформації. // Економіка України. - 2003. - №6. – 86-90.

Статья поступила в редакцию 04.01.2005

Н.В. ВАСИЛЕНКО,

ГОУ «Институт повышения квалификации специалистов профессионального образования», Санкт-Петербург, Россия

ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНАЯ СОБСТВЕННОСТЬ КАК ФАКТОР РАЗВИТИЯ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СФЕРЫ ОБЩЕСТВА (НА ПРИМЕРЕ ДОПОЛНИТЕЛЬНОГО ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ)

По мнению многих исследователей, человечество переживает период формирования информационной экономики, под которой понимается экономика, в которой большая часть валового внутреннего продукта обеспечивается деятельностью по производству, обработке, хранению и распространению информации и знаний, причем в этой деятельности участвует большая часть занятого населения [8]. Образовательная сфера общества, в которой реализуется передача социальных и профессиональных знаний новым поколениям, необходимо рассматривается как часть информационной экономики.

Кроме того, в данных условиях информация становится основным социально-экономическим ресурсом и одновременно основным общественным продуктом. При этом усиливается роль интеллектуального капитала, создаваемого в образовательной отрасли. Опыт развитых стран показывает, что при прочих равных условиях продуктивность труда и доходы возрастают с увеличением затрат на общее и специальное образование. Образование является основой составляющей конкурентоспособности человеческого капитала [4].

Это означает, что роль образования становится определяющей для дальнейшего развития и процветания человечества.

Основным институтом в информационной экономике, регулирующим отношения собственности по поводу информационного продукта, является институт интеллектуальной собственности. В данной статье рассматривается проблема развития образовательной сферы общества в аспекте формирования эффективного института интеллектуальной собственности на педагогический информационный продукт.

Знаменательным актом признания этого права создателя на его творческий продукт стала Всеобщая декларация прав человека, в статье 27 которой зафиксировано, что «каждый человек имеет право на защиту его моральных и материальных интересов, являющихся результатом научных, литературных или художественных трудов, автором которых он является». Более подробно содержание прав на результаты творческого труда определено в специальном международном законодательстве, в частности, в Бернской конвенции об

© Н.В.Василенко, 2005